

Dk. Donald Fowler, Asili za Agano la Kale, Hotuba ya 6, Mwisho wa Uguzi wa Kifalme, Waamori

© 2024 Don Fowler na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dk. Don Fowler katika mafundisho yake juu ya asili ya Agano la Kale. Hiki ni kipindi cha 6, Mwisho wa Uganga wa Kifalme, Waamori.

Karibu tena. Tunaendelea na mada yetu, natumai kwa maneno rahisi, nikijaribu kukuelezea jinsi watu wa zamani walivyofikiria katika ulimwengu wao wa dini kinyume na wetu. Jana, nilitumia baadhi ya maneno muhimu ambayo nitahitaji kuweka mbele yako, na maneno hayo ni maneno kama vile kudhibiti, kudanganya, na uchawi wa huruma. Tulichoona katika mawazo yao jana ni mahali pa pekee pa mfalme katika jinsi dini ilivyoundwa kufanya kazi.

Na hivyo, napenda kunyakua alama. Mtindo wa mawazo unaonekana kuwa kitu kama hiki. Walidhania dunia hizi mbili, na dunia hii ni dunia ya miungu, na dunia hii ni dunia ya wanadamu, na kilichowatenganisha hasa ni aina fulani ya ufa.

Na kwa hiyo, yale mawazo ya kipagani yalikuwa yakifanya, inaonekana, ilikuwa ni kujaribu kutafuta njia ya kuziba pengo kutoka kwa ulimwengu huu hadi kwenye ulimwengu huu. Kwa wazi, wanadamu wa zamani hawakuweza kuingia mbinguni au mbinguni, lakini kwa sababu mbingu zilijaa miungu, miungu inaweza kuingia katika ulimwengu wa wanadamu. Kwa hiyo kile ambacho dini ilikusudiwa kufanya ni kugeuza mshale huu ili waweze kuleta ulimwengu wa miungu katika ulimwengu wao.

Na kwa hivyo, kile ambacho kimekuwa kikitokea kwa milenia kadhaa ni kuongezeka kwa utu wa mfalme. Na tulipofikia ni mahali hapa ambapo mfalme anakuwa mtu muhimu sana katika kuziba pengo hilo kati ya mbingu na ardhi. Na tulichoona mara ya mwisho ni mahali pa kitu hiki kiitwacho ndoa takatifu, ambapo katika ndoa hii takatifu, mfalme angeweza kuzalisha rutuba kwa ajili ya nchi yake.

Na katika mawazo yao, mtu alifanya hivi kwa kutenda kwa uchawi anachotaka. Kwa kuwa tendo la ndoa lilikuwa ni njia ya kuendeleza uzazi, huwezi kupata watoto bila tendo la ndoa. Watoto wanawakilisha uzazi.

Kwa hivyo, kwa kujihusisha na ngono na mtu wa kidini kama kuhani mkuu wa Ishtar, mfalme basi angeweza kuhamisha duniani ustawi ambao ulikuwa muhimu sana kwa njia yao ya kufikiria juu ya dini. Kwa hivyo hii inaitwa uchawi wa huruma, na ni kesi ya mfalme kutekeleza dhamira inayotakikana. Wanadamu wamefanya hili, nadhani, kwa njia mbalimbali, lakini zote, nadhani, katika msingi wao, sawa duniani kote.

Na kwa kuigiza kichawi kile mtu anataka, basi wanaweza kuunda hali nzuri kwa mwabudu. Kwa hiyo, kile tulichojaribu kufanya katika hotuba ya mwisho ilikuwa ni

uhakika kwamba katika ulimwengu wa kale, hawakuwa na nia ya aesthetics; walipendezwa na masuala madhubuti ya kuishi kama vile ustawi na maisha marefu. Na kwa hivyo, mfalme sasa alikuwa ameweza kuchukua jukumu hili muhimu sana kama mtoaji wa ustawi na maisha marefu kwa watu wake.

Kwa hiyo, hii ni tabia ya upagani ambayo nadhani inapitia Agano la Kale. Sio kwa sababu katika mapokeo ya Agano la Kale, tuna wafalme ambao wamechukua nafasi ya miungu, ingawa tuna maeneo kadhaa ambayo yanajitokeza katika eneo hilo, lakini kwa sababu ya dhana hii kwamba kwa njia ya uchawi, unaweza kweli kubadilisha hali ili ulimwengu wa mbinguni uweze kuletwa chini au kuhimizwa kushuka katika ulimwengu wa kidunia. Kwa hiyo, vipengele vya udhibiti, maneno ni, wanadamu katika mawazo ya kipagani wana udhibiti wa miungu kwa namna fulani.

Namna wanavyodhibiti miungu ni kwa kuendesha miungu, na falsafa ya hili ni uchawi wa huruma. Kwa hiyo, Waisraeli wanaonekana kuathiriwa na ibada hizi za ngono ambazo zilikuwa za kawaida katika ulimwengu wa Wakanaani. Kwa mfano, tunajua kwamba kulikuwa na ukahaba wa sacral. Kwa kweli tuna neno tofauti la Kiebrania kwa ukahaba mtakatifu.

Yuda aliposhuka kwenda kuzuru, naye akamalizana na Tamari, alishuka kwenda kutafuta kodshah , kahaba. Kwa hiyo, wanaonekana kufikiri kwamba watu ambao waliteuliwa kuwa watu watakatifu wangeweza kuunganisha kwa ufanisi umbali huu kati ya mbingu na kuleta uzazi. Ikiwa ningeweza kufikiria kidogo zaidi kabla hatujaondoka kwenye eneo hili la somo, kwa kuwa nadhani ni msingi wa kwa nini Waisraeli waliathiriwa sana na mfano wa Wakanaani, ingenda kama hii.

Katika kufikiri kwa sababu-athari, ni kichawi. Ikiwa unaweza kujua sababu, unaweza kutoa athari. Kwa hiyo, katika aina za kisasa za Ukristo, sababu ya mawazo ya kipagani ni kwamba wanadamu wanatawala, hivyo sababu ya mawazo ya kipagani inaweza kuwa matendo mema ya kibinadamu.

Nakumbuka nilipokuwa Mkristo miaka 50 iliyopita, niliishia, pamoja na mke wangu mtarajiwa, katika chuo kikuu cha Kikristo cha kihafidhina sana. Hakukuwa na kitu kibaya zaidi kwenye chuo hicho kuliko dhambi za ngono au kwenda kwenye sinema. Na ikiwa ulienda kwenye sinema na ukakamatwa, ulifukuzwa shuleni.

Kwa hiyo, mwaka wangu mkuu, nilikuwa nyumbani kwa mapumziko ya Krismasi, na niliamua nilitaka kuona filamu hii. Ilikuwa ni sinema ya kuisimua yenye ashiki. Hii imekuwa miaka 45 iliyopita.

Kwa hivyo nakumbuka nikiingia kisiri kwenye jumba la sinema, nikifanya kila niwezalo, nikingoja hadi sinema ianze kukiwa na giza, na kuingia ndani na kunyakua kiti changu. Nilikuwa nikihisi woga, na, vizuri, ili kuondoa shaka, msisimko wa

kusisimua ulikuwa Sauti ya Muziki. Katika msisimko huo, Julie Andrews alikuwa amependa tu Baron, na alikuwa aina ya mtawa wa wannabe.

Alitaka kuwa mtawa, lakini hakuwa na uwezo wa kufanya hivyo. Kwa hivyo, sasa alikuwa amependa Baroni, na alikuwa nje kwenye bustani katika jumba lake la kifahari, na alikuwa akimwambia Mungu katika zamu hii mpya ya matukio ambayo yalikuwa yametengeneza maisha yake kuwa furaha isiyo na kifani. Na alipokuwa akiimba kwa sauti hiyo nzuri ya Julie Andrews, alikuwa akimwambia Mungu kuhusu baraka zake kwani lazima nimefanya jambo zuri.

Kuna mstari mzuri kati ya kufanya matendo mema ambayo Mungu anatuambia tufanye dhidi ya kufikiri kwamba kwa kufanya matendo mema, unaweza kuleta uingiliaji wa kimungu kwa niaba yako. Je, hiyo si hila tu jinsi hiyo inaweza kuwa? Sisi sote tumeitwa kufanya kazi nzuri. Paulo mwenyewe alisema, usichoke kufanya vyema.

Lakini fikira za kipagani huona matendo mema kuwa ni uwezo wa kumdanganya Mungu ili kutokeza matokeo anayotamani. Na kwa hivyo, tulipo sasa katika historia ya wanadamu ni kwamba mfalme ndiye kiumbe anayeweza kuendesha miungu na kuleta athari inayotaka. Kweli, mawazo haya ya athari ni ya ufanisi mradi tu mfalme atoe.

Na kwa hivyo, tulitaja mara ya mwisho kwamba mfalme bila shaka hangeweza kufanya hivyo daima. Kwa hivyo, nilitaja katika maelezo ya darasa letu ya umuhimu fulani tunashughulikia swali hili: hii inahusiana vipi na Waebrania kwa ujumla na Wasemiti wa Magharibi haswa? Naam, uganga wa wafalme haukuendelea katika nchi za Magharibi. Nami nilikutajia kwa rangi nyekundu ili upate uhakika wa kuiona; Nilikutajia kwa rangi nyekundu neno topografia kwa sababu, kimsingi, topografia labda ndio sababu haikukua katika nchi za Magharibi.

Hakukuwa na idadi kubwa ya watu huko Magharibi ambayo tulikuwa nayo Mashariki. Miji ilikuwa midogo. Idadi ya watu ilikuwa ndogo.

Ilikuwa ngumu zaidi kuungana katika vyombo vikubwa vya kisiasa. Kwa hivyo, nadhani kwa sababu ya taswira tofauti za nchi za Magharibi, tunayo maelezo mazuri kwa nini wafalme wa Magharibi hawakuwahi kuwa wa Mungu. Lakini ningependa kufanya tofauti kwa ajili yetu kabla ya kuondoka hii, na kwamba ni hii.

Kuna tofauti kati ya mfalme mtakatifu na mfalme mtakatifu. Ufalme wa kitakatifu ni wazo kwamba mfalme amechaguliwa kipekee na Mungu. Mesopotamia na Magharibi, pamoja na Waebrania, walikuwa na mtazamo huu kuhusu wafalme wao.

Wafalme walikuwa sacral. Walichaguliwa na Mungu. Na kwa hiyo, ni Mungu pekee ndiye aliyekuwa kiumbe ambaye angeweza au anapaswa kuwaondoa kwenye ofisi.

Unaweza kukumbuka kusoma katika maandishi ya Biblia hadithi ya Daudi na Sauli. Na katika andiko hilo, huwezi kujizuia kuvutiwa na ukweli kwamba Sauli, kwa njia nyingi, alijiondoa mwenyewe kama mfalme. Hata hivyo Daudi hakuweza kujitoa mwenyewe kumwondoa katika kiti cha enzi kwa sababu alikuwa ametiwa mafuta na Mungu pekee.

Yaani Sauli alikuwa. Sauli alitiwa mafuta na Mungu, na Mungu ingemlazimu kumuondoa Sauli mwenyewe. Kwa hivyo, katika mila ya Magharibi, mfalme hakuwahi kudhani hali halisi ya kichawi ya kuwa daraja la kipekee kati ya mbingu na dunia.

Lakini pia alikuwa tofauti kuliko watu wengine wote kwa sababu huko Magharibi, mfalme, kama vile Mashariki, mfalme alichaguliwa na Mungu na, kwa hivyo, alikuwa mtakatifu wa kipekee na mtakatifu. Sasa, mtakatifu haimaanishi kila mara, jinsi tunavyotumia neno hilo katika Kiingereza leo, mtakatifu maana yake yeye ni, unajua, jinsi alivyo mtakatifu zaidi, ndivyo anavyokuwa na dhambi kidogo maishani mwake. Hiyo si kweli jinsi neno huelekea kufanya kazi katika Biblia ya Kiebrania.

Takatifu katika Biblia ya Kiebrania ni neno linalomaanisha kitu katika msingi wake, zaidi kama kutengwa kwa kipekee. Sauli, kama mfalme wa kwanza, alitengwa kwa njia ya pekee, na kwa hiyo, hakupaswa kudhurika. Kwa hivyo, dhana hii yote ya mfalme kama mtu wa kichawi itabadilika haraka sana katika historia ya Mesopotamia.

Na kwa hivyo, kile tutakachoona ni kwamba wakati kipindi cha Uru III kitakapomalizika, kwa sehemu kubwa, wazo la uaguzi wa wafalme litafikia mwisho pia. Kufuatia kuanguka kwa ustaarabu wa Uru III, ambao unaweza kukumbuka kutoka kwa darasa la awali, ulikuwa mwisho wa ustaarabu wa Sumeri. Kulikuwa na mji uitwao Isen ambapo wafalme waliendelea kugawanywa, lakini hapakuwa na ufalme tena, na wafalme hawa walikuwa na mipaka ya mji wa Isis.

Tunajua pia kwamba kusini mwa Irani, kwenye tovuti ya Elam, taifa la taifa, wafalme waliendelea kugawanywa huko pia. Lakini ukweli wa mambo ni kwamba, kufuatia kuporomoka kwa ustaarabu wa Uru III, basi huo ulikuwa mwisho wa uganga wa wafalme. Waelami walivamia Mesopotamia, wakaliteka jiji la Uru, wakamaliza kipindi cha Uru III, na kwa hiyo kuanzia wakati huo na kuendelea, tuna anguko la uganga wa wafalme wa kidunia katika Mesopotamia.

Sasa, kabla sijaiacha, ngoja niwaambie tu kwamba kuna ubaguzi wa kipekee katika nchi za Magharibi, na ndivyo ilivyokuwa ikiendelea Misri kwa sababu huko Misri, tangu mwanzo wa ufalme, wafalme hawakuwa wa kimungu tu; walikuwa uungu waliofanyika mwili. Na katika wazo la kipekee la Wamisri, kila mfalme alikuwa tu kuzaliwa upya kwa mfalme aliyetangulia. Kwa maana hiyo ya neno, wafalme wote wa

Misri walikuwa wa kimungu kwa sababu wafalme wote wa Misri walikuwa mwili wa Amun-Re, mungu wa jua wa Misri.

Huo ni uganga wa kipekee ambao haukutokea mahali pengine hapo zamani lakini huko Misri. Kwa hiyo, kipindi cha Uru III kinafika mwisho. Hiki ndicho kipindi ambacho, kulingana na wakati, Ibrahimu alikuwa ndani yake.

Ibrahimu alizaliwa, kulingana na mfumo wa kuchumbiana wa kihafidhina wa Agano la Kale, mwaka wa 2166, ambayo ina maana kwamba muda wake wa kuishi ulihusiana haswa na kipindi cha Uru III. Abraham aliiacha nchi yake akiwa na umri mdogo wa 65 au 66, wakati huo, akisukuma 70, na kuelekea Magharibi. Lakini Mesopotamia, alipoiacha, iliingia katika kipindi cha miaka mia kadhaa, na hatutazungumza juu ya hilo kwa sababu tu tunahitaji kusonga mbele ili kufunika yaliyomo kwenye kozi.

Lakini kwa miaka mia kadhaa iliyofuata, bonde la Mesopotamia liligawanywa, likiwa limetengana kwa sehemu kubwa kaskazini na kusini, lakini kulikuwa na vyombo vingi vya kisiasa, na haikuwa hadi kuibuka kwa Hammurabi ambapo Mesopotamia iliunganishwa. Kwa hiyo, usuli wa enzi ya uzalendo ni kile ninachokiita kipindi cha Babeli ya Kale. Kwa hivyo, kwa kuweka hatua yetu, kipindi cha Babeli ya Kale kimsingi ni kipindi ambacho kinaweza kuitwa Waamori.

Sasa, Waamori ni mojawapo ya makundi ya watu wa Agano la Kale ambao tunasoma kuwahusu kote katika Agano la Kale, lakini inachanganya kidogo. Kwa kweli, inaweza kuwa na utata mwingi. Kwa hivyo, sina uhakika kama ninaweza kukuletea hili, lakini tuna neno hili litwalo Waamori, lakini lina maana nyingi zinazowezekana, na muktadha pekee ndio unaweza kubainisha neno hilo linamaanisha nini.

Kwa hivyo, mojawapo ya majina ya kawaida ni kwamba Mwamori, au Amurru, ni neno la kijiografia, ambalo katika lugha ya wakati huo lilimaanisha mtu wa magharibi, mtu kutoka Syro -Palestina, ikiwa ungependa. Mtazamo huu wa kijiografia, kwa hiyo, haukuwa na uhusiano mdogo na kundi la watu na zaidi kutokana na ukweli kwamba Waamori walikuwa watu waliokuja Mesopotamia kutoka magharibi, eneo la kisasa la Lebanoni na Syria. Kwa hiyo, hiyo ilikuwa mojawapo ya majina au maana mojawapo ya neno Mwamori.

Maana ya pili inayowezekana kwa neno Amorite ni kile ninachoita mtazamo wa kikabila. Wametajwa kwa mara ya kwanza katika vidonge vya Wasumeri kutoka enzi ya Akkadi ya Kale. Ndani ya karne nyingine moja na nusu, kipindi cha Waakadia wa Kale wakati wa Sargoni Mkuu, karibu 2350, kwa hiyo ndani ya karne nyingine moja na nusu, wakaaji wa Mesopotamia wanalazimika kujenga ukuta ili kuwazuia au kuwazuia wasiingie Mesopotamia.

Wafanyabiashara wa Ashuru huko kusini mwa Uturuki, Kapadokia, wana jina la Kiamori mara kwa mara, kwa hiyo hawakutulia tu walipoondoka Siro -Palestina,

hawakuishi tu Mesopotamia, bali waliishi kusini mwa Uturuki pia. Kufikia kipindi cha Babeli ya Kale, tunaweza kufikiria tarehe rahisi kukumbuka wakati kipindi hicho kilianza kwa sababu Hammurabi angeanza utawala wake mnamo 1776, kwa hivyo hiyo ni tarehe inayofaa kwa Waamerika; inatusaidia kuikumbuka kwa sababu ya msingi wa nchi yetu wenyewe. Kwa hivyo, yameunganishwa na idadi ya watu wa ndani, na kwa hivyo hili ni kundi la watu wanaoitwa Waamori, na tutazungumza juu yao kwa zaidi kidogo.

Kuna kundi la tatu, au niseme maana ya tatu iliyoteuliwa kwa neno hilo . Ni kile ninachoita mtazamo wa kijamii na kiuchumi. Kwa maneno mengine, huko Mesopotamia, wangetumia neno Mwamori kuelezea mgeni yeyote ambaye alikuwa amehamia katika eneo lao, kwa hivyo kwa kweli haikuwa ikizungumza juu ya watu maalum sana walioitwa Waamori, lakini ilitumiwa kuelezea mgeni yeyote. Labda neno la msingi katika utamaduni wetu wa kisasa lingekuwa jinsi tunavyoweza kutumia neno Mexican kuelezea watu ambao wamehamia nchi yetu.

Kwa kweli, tunatumia neno la Meksiko kwa uzembe kuelezea Kihispania chochote, na baadhi ya watu hao wa Kihispania wanaweza kuwa kutoka Nikaragua au Honduras au maeneo mengine, na Waamerika wanatumia neno Mexican kwa uzembe. Naam, wanaonekana kutumia neno Waamori kwa njia sawa, hivyo kama katika eneo lao la wakazi kulikuwa na wageni, waliwaita Waamori hata wakati hawakuwa Waamori. Jambo ambalo linatupendeza zaidi ni jinsi Biblia inavyotumia neno hilo.

Neno Mwamori katika Biblia linapatikana mara 86. Yote isipokuwa 13 kati ya hayo 86 yanatokea katika vitabu saba vya kwanza vya Agano la Kale. Kweli, hiyo ni kwa sababu Waamori ni wa hatua za awali za Agano la Kale, sio hatua ya hivi punde.

Sasa, tunachoweza kukuambia ni kwamba kulikuwa na kundi la watu katika Biblia ambalo lingelitwa Waamori, lakini cha kufurahisha vya kutosha katika ulimwengu wa leo, wanajulikana zaidi kama Hyksos. Kwa hivyo wacha nione ikiwa ninaweza kukuelezea hili kwa njia inayolingana. Nitafuta ubao wangu na kujaribu kuelezea neno Hyksos.

Hyksos ni neno lingine la Amorite, na ninalo katika maelezo ya darasa letu huko juu. Hyksos ni, kati ya vitu vyote, neno la Kimisri, na kwa Kimisri, sisomi Kimisri. Ilikuwa mojawapo ya malengo yangu ya maisha kujifunza Kimisri, lakini kama unavyoona kwenye skrini, ninaishiwa na maisha ya kujifunza Kimisri.

Ni lugha muhimu na ya Kimisri; neno hili linamaanisha machifu wa nchi za kigeni. Wakuu wa nchi za kigeni. Kwa mara ya kwanza katika historia ya Misri, Misri ilivamiwa na nguvu ya nje, na watu hawa wa nje waliitwa nao, kwa mtindo wa kawaida, kwa njia, kwa maana ya wafalme wao walikuwa.

Kwa hiyo, hawakuwaita kwa jina lao la kikabila, ambalo lilikuwa la Waamori. Waliwaita, badala yake, kwa mujibu wa wafalme wao, wakuu wa nchi za kigeni, ambalo ni neno Hyksos. Katika tarehe ya baadaye, tarehe ya baadaye sana, mwanahistoria Myahudi aitwaye Josephus, ambaye katika uasi mkubwa dhidi ya Roma, alikuwa kamanda wa majeshi ya Galilaya.

Alinusurika uasi huo wa kutisha dhidi ya Roma, akawa Mromanophile, na kuandika historia ya Wayahudi. Katika historia ya Wayahudi, alikutana na neno Hyksos, lakini kwa wakati wa Josephus, ambayo ingekuwa 68 hadi 70, na miaka baada ya 70, kufikia wakati wa Josephus, alikuwa amepoteza maana ya neno Hyksos. Na hivyo, aliisoma kama wafalme wachungaji.

Kwa hivyo, unaposoma vitabu vya zamani kuhusu historia ya Israeli, wakati mwingine utaona watu hawa wa Waamori wanaojulikana katika historia ya Misri kama wafalme wachungaji, wakati kwa kweli, huko ni kusoma vibaya kwa neno hilo. Kwa hivyo, milki hii kuu ya Hyksos kwa kweli ilikuwa asili ya Kiamori, na kwa hivyo Biblia hutumia neno hilo kuwaelezea kama watu wa asili ya Waamori. Kwa hivyo, nikiweza kukuonyesha kwenye ramani, tutatumia hii kuonyesha kilichotokea.

Sijui jinsi unavyoweza kuona mshale wangu kwenye skrini, lakini kwa miaka, tuseme, 1800 hadi karibu 1600, watu wa Waamori waliotoka eneo hili papa hapa, watu wa Waamori walikuwa wameweza kuunda himaya iliyoenea kutoka eneo hili hadi hapa, ilidhibiti Syro -Palestina yote, na kutawala Misri ya kati hadi katikati ya Misri. Himaya hii kubwa Wamisri walikuja kuiita Hyksos, lakini kwa hakika, kilikuwa kipindi cha Waamori. Kwa hiyo, hawa Waamori walikuwa watu wa ajabu.

Walifanikiwa kuunda himaya ya kwanza ya ulimwengu huko Misri ambayo haikuwa ya Misri. Waliiteka Misri, wakawavutia sana Wamisri, kisha wakahama pia kutoka eneo hili hadi hapa Syro -Palestina. Hapo awali, walihamia Mesopotamia katika kipindi cha kale cha Babiloni.

Kwa hiyo, inachanganya sana, na Biblia inatumia neno Mwamori katika aina za njia ambazo zinachanganya, kwa sababu wakati mwingine humaanisha watu, na wakati mwingine humaanisha eneo la kijiografia. Kwa hiyo, kama ningeweza kurudi kwenye maelezo ya darasa langu wakati huo, ningejaribu kukuonyesha kwamba Biblia inapotumia neno Mwamori, ina maana kwa sehemu watu waliokuwa nyuma ya himaya kuu ya Hyksos iliyotawala Misri. Wakati Biblia haikuwa inaitumia kwa njia hiyo, basi ilielekea kulitumia kama mshirika wa neno Mkanaani.

Kwa hivyo, najua hii inachanganya kidogo kwa sababu ni kama Agano la Kale lenyewe. Kuna mengi ya kujifunza. Ni balaa tu. Lakini neno Mkanaani lilitumika pia kijiografia na pia kikabila.

Na kwa hiyo, katika Biblia ya Kiebrania, Wakanaani wanaweza kumaanisha kikundi maalum sana cha watu wanaozungumza Kisemiti, au inaweza kumaanisha watu wanaoishi kijiografia katika uwanda wa pwani. Waamori inaweza kumaanisha watu mahususi wanaozungumza Kisemiti waliotoka eneo la Syria-Lebanon, au inaweza kutumika kijiografia kwa watu walioishi katika milima ya Israeli. Kwa hiyo, nyakati fulani Waamori hawakumaanisha watu fulani bali wakaaji walioishi katika safu ya milima ya Israeli.

Wakanaani wanaweza kuwa watu, lakini pia inaweza kuwa neno tu la kuelezea wakaaji wa uwanda wa pwani. Kwa hivyo, Biblia inatumia neno Mwamori kwa ulinganifu kidogo na jinsi watu wa Mesopotamia walivyolitumia, kijiografia na kikabila. Tunapaswa kuzungumza kidogo kuhusu watu hawa wa Waamori kabla hatujaondoka kwenye eneo hili la somo, kwa sababu walikuwa watu wa ajabu.

Watu waliuliza swali, Dola ya Misri ilikuwa moja ya himaya ya kuvutia zaidi ya zamani zote. Bila shaka ndiyo iliyodumu kwa muda mrefu zaidi kati ya milki zote, labda duniani. Milki ya Misri ilidumu milenia, karibu milenia tatu, milenia mbili na nusu.

Inakuwaje hawa wageni kutoka Syria-Palestina waliweza kuwateka? Na ni kwa jinsi gani yalienea katika Israeli yenyewe? Kweli, kuna maelezo ambayo naweza kukuambia ambayo yanasaidia kuelezea. Mojawapo ni kwa sababu Waamori walikuwa wakubwa kimwili kuliko wakaaji wa Kanaani na Misri. Tunapoweza kupata mifupa ya Waamori, tunachopata ni kwamba kuzungumza kwa maneno machafu, ni takriban nusu ya urefu wa kichwa kuliko vikundi vingine vya watu.

Katika ulimwengu kama wao, nguvu za kimwili zilichangia sehemu kubwa katika vita kuliko ilivyo katika ulimwengu wa leo. Katika vita vya kisasa, haifanyi hivyo; mara nyingi, haijalishi una nguvu kiasi gani; ni muhimu ni risasi ngapi ambazo bunduki yako ya mashine inaweza kupiga kwa dakika. Katika ulimwengu wa zamani, hii ilikuwa faida kubwa katika vita kwa sababu walikuwa kubwa zaidi na wenye nguvu kuliko vikundi vingine vya watu.

Ningekisia kwamba muundo wa Wamisri ulikuwa kwamba mwanamume wa wastani alikuwa mahali fulani takribani, kwenye ukingo wa chini, futi tano, na kwenye ukingo mrefu zaidi, futi tano inchi sita. Kwa hivyo, kukutana na idadi kubwa ya wapinzani ambao walikuwa na wastani wa futi sita kuliwapa Waamori hawa faida kubwa. Lakini haikuwa hivyo tu.

Waamori kwa namna fulani walikuwa wamepata mguu juu ya teknolojia, na waliweza kuanzisha silaha ambazo zilifanya tofauti kubwa katika vita. Walikuwa watu wa kwanza kumtambulisha farasi kama mnyama aliyeunganishwa na gari. Kwa maneno mengine, walianzisha vita vya magari ya vita kwa kiwango kikubwa katika Misri, na gari hilo lilikuwa silaha ya kutisha, hasa linapoendeshwa na farasi.

Sasa unaweza kukumbuka katika mihadhara kadhaa ya awali, nilikuonyesha gari la vita la Wasumeri. Marafiki, gari hilo lilivutwa na punda. Sasa, punda ni mnyama mdogo, mwenye nguvu, lakini mdogo.

Farasi ni, bila shaka, yenye nguvu na yenye nguvu, na inaweza kuvuta gari kubwa zaidi na kulivuta kwa kasi zaidi. Kwa hiyo, hii iliwapa Waamori faida kubwa katika vita na Wamisri. Na, kwa njia, ingeanzia njia ya vita ambayo ingeendelea kutawala ulimwengu wa kale hadi kwenye kurasa za kipindi cha Agano Jipya.

Sababu ya pili muhimu kwa nini Waamori hawa waliweza kutawala ulimwengu wao, na, kwa njia, sikuiweka wazi, lakini naweza kukuambia kwamba hawakuwa na milki tu iliyotawala Syria, Palestina, na Misri, lakini wakawa idadi kubwa ya watu wa kikabila katika himaya ya Hammurabi, kipindi cha kale cha Babeli. Walikuwa watu wa ajabu. Uvumbuzi mkubwa wa pili wa kijeshi ambao sijui jinsi ya kutathmini ulikuwa mzuri zaidi, lakini waliunda uta mpya kabisa.

Hapo zamani za kale, pinde zilitengenezwa kila wakati kutoka kwa vipande vya kuni. Kisha, mbao hizo zingeweza kunyolewa ili ziweze kukunjwa vya kutosha. Kwa hivyo, ikiwa unatazama upinde, upinde unaweza kuonekana kama kitu kama hiki, halafu wakati mtu anavuta upinde, upinde ungenyoosha hivi, na fizikia ya kitendo cha kurusha upinde kama huo ilimaanisha nguvu ya msukumo wa mshale inategemea sana nguvu ya mtu anayevuta kamba ya upinde.

Kadiri unavyoweza kupinda kipande cha mbao, ndivyo kasi unavyoweza kuruhusu kuruka kwa mshale. Sasa, kulikuwa na mambo mengine ambayo, unajua, kwa mfano, ulikuwa unatumia kuni gani? Baadhi ya mbao zilikuwa na msukumo zaidi kuliko zingine, lakini kwa kiasi kikubwa, msukumo wa mshale wako ulitegemea nguvu ya mtu anayevuta kamba ya upinde. Kweli, kwa njia fulani, Waamori walikuwa wameunda au kukutana na teknolojia mpya.

Nitakupa aina ya pigo lake. Kama unavyoweza kuona, unajua kwa nini nilijiendeleza katika Kiebrania na sio sanaa. Sina ujuzi wa sanaa sifuri.

Lakini nitakupa pigo la jinsi upinde wa Waamori ulivyokuwa kwa sababu walichokifanya ni kwamba walitengeneza kipande cha mbao ambacho kilikuwa na matabaka mbalimbali. Tabaka hizi kisha ziliunganishwa pamoja na kuunganishwa. Tabaka nyingi zingekuwa za mbao, na baadhi ya tabaka zingekuwa mfupa.

Lakini waliunda silaha ambayo ilikuwa na kasi ya juu sana kuliko vipande rahisi vya mbao. Sasa, katika vita, upinde huu wa lami ulikuwa na faida kubwa. Unajua, kinadharia, unaweza kuwa na majeshi ya Waamori hapa na majeshi ya Wamisri hapa, na kinadharia, Waamori wangeweza kuruhusu mishale yao kuruka yadi 20 mbali zaidi kuliko Wamisri wangeweza kuwafikia Waamori.

Wangeweza kuanza kuua idadi kubwa ya askari wa miguu wa Misri kabla ya wapiga pinde wa Misri kupata nafasi ya kujihusisha na kuwafikia. Silaha hii ya juu, kati ya gari na upinde wa laminated, iliwapa faida kubwa.

Pia waliunda daga yenye ufanisi zaidi, ambayo ilimaanisha kwamba wakati walifunga nguvu ili uwe katika mapigano ya mkono kwa mkono, jambia hili liliwapa faida katika mkono kwa mkono. Wamisri walitumia kitu kilichoitwa rungu. Na rungu, silaha yao kuu ilikuwa rungu, na ilikuwa ni kipande cha mwamba mzito sana, kama basalt au kitu kama hicho, ambamo wangetoboa shimo na kuingiza kipande cha mti.

Na jinsi Wamisri walivyopigana vita vyao kwa miaka elfu moja walikuwa wakitegemea sana kichwa hiki cha rungu. Na kwa hivyo, unachoweza kuona ni kwamba ili uawa kwa nguvu butu. Unajua, ungempiga mpinzani wako kichwani na kumponda fuvu la kichwa na kumuua.

Kweli, hii labda ni kwa sababu Wamisri hawakuwa na ufikiaji rahisi wa chuma kama tamaduni zingine. Rungu lilidumu kwa muda mrefu kuliko utendakazi wake na haikulingana na nguvu za Hyksos. Kwa hiyo, hawa Hyksos, au Waamori, wakati huo huo walitawala Misri.

Wakati huohuo, walikuwa pia sehemu ya kabila kubwa huko Babiloni. Ni watu wa ajabu, wa maana sana katika Biblia, lakini ni mara chache tunajua mengi kuwahusu. Acha nikuambie upesi jinsi Biblia inawakumbuka.

Nina vifungu kadhaa hapa ambavyo nadhani inafaa kuchukua muda kidogo wa darasa letu kusoma. Katika Amosi, anenaye juu yao kwa kumbukumbu, anaandika juu ya Mungu kuwashinda Waamori kupitia Musa na Yohanna, na anasema, Lakini mimi ndiye niliyemwangamiza Mwamori mbele yao, ingawa urefu wake ulikuwa kama urefu wa mierezi, na alikuwa na nguvu kama mialoni. Niliharibu hata matunda yake juu na mizizi yake chini.

Mungu anaonyesha kwa Israeli uaminifu wake kwa Israeli kwa kuwashinda Waamori kupitia uongozi wa Yohanna. Mimi binafsi nadhani hii imesababisha mkanganyiko ambao wakati mwingine huwakilishwa katika tafsiri za Kiingereza ambapo maneno fulani hutafsiriwa kama majitu, na nina shaka kwamba hawakuwa majitu kwa maana yoyote ya neno hilo. Nadhani labda inarejelea watu kama Waamori, ambao walikuwa warefu zaidi kuliko wenyeji wa zamani.

Vyovyote ilivyokuwa, walikuwa mmoja wa watu wa ajabu sana wa nyakati za Agano la Kale, na Mungu anataja kushindwa kwake kwao kama mfano wa ukuu wa Mungu mwenyewe. Tunajua kifungu kingine muhimu kuwahusu katika Yohanna, nami nakuelekeza kwa Yohanna 11:10 kwa sababu kulikuwa na mji mkuu wa Himaya ya Waamori. Katika Yohanna 11:10, vema, hebu tusome mstari wa 9, na hivyo Yohanna akawafanyia kama vile Bwana alivyokuwa amemwambia.

Aliwakata miguu farasi zao na kuteketeza magari yao ya vita kwa moto. Huenda anazungumza kuhusu mabaki ya Milki ya Waamori. Kisha Yoshua akarudi nyuma wakati huo katika mstari wa 10, naye akauteka Hazori, akampiga mfalme wake kwa upanga, kwa maana hapo Hazori ulikuwa mji mkuu wa falme hizi zote.

Sawa, nadhani kwa kiwango cha juu sana cha uwezekano kwamba anazungumza kuhusu Hazori, ambao ulikuwa mji papa hapa, na anatuambia kwamba Hazori ulikuwa mji mkuu wa Milki ya Hyksos. Kwa hivyo, kama unavyoona, Hazori, ikiwa unaona mahali ambapo mshale wangu ulipo, ni kwa namna fulani ya usawa kati ya mipaka ya kaskazini ya Milki ya Waamori na mipaka ya kusini, ambayo itakuwa Misri. Hapo katikati palikuwa na Hazori, jiji kuu ambalo Yoshua aliuteka.

Kwa njia nyingi, tukio kuu la kijeshi la Waisraeli lilikuwa kutekwa kwa mji wa Hazori. Tunatumia neno tel , neno la Kiarabu, na linamaanisha kilima. Katika ulimwengu wa kale, miji yote ya kale ilizalisha vilima.

Walipokuwa wakijenga miji hii, miji mingi ilijengwa kwa matofali ya udongo, lakini kwa muda wa milenia, karibu kila mara wangeijenga kwenye kilima. lakini kwa miaka mingi, idadi ya watu ingejenga safu baada ya safu ya stratigraphy ili kilima kiendeleo kuwa kikubwa na kikubwa, na jinsi jiji linavyokuwa kubwa, ndivyo kilima kinavyokuwa kikubwa. Naam, mji wa Hazori ulikuwa mji wenye nguvu sana kwamba, ningesema, ni mara tatu ya ukubwa wa kilima kinachofuata katika Siro -Palestina yote. Kwa hiyo, wakati Yoshua alipoiteka Hazori, hili lilikuwa tukio la kiprotini, lakini isipokuwa mtu fulani atufafanulie hilo, sijui jinsi gani tungejua hilo.

Kwa hiyo, hili lilikuwa tukio kuu kuuteka mji wa Waamori na Waebrania kwa sababu Waebrania hawakuwa na silaha za Waamori. Waebrania hawakuwa na farasi, hawakuwa na magari ya vita, hawakuwa na pinde za lami, na bado waliweza kuteka eneo la Hazori. Kwa hivyo, baadae kidogo, nitakuonyesha ramani ya Dola kuu ya Hyksos, lakini kwa sasa, hebu tuelekeze mawazo yetu kisha turudi nyuma kutoka kwa Waamori.

Kwa hivyo, ninapokusanisi hii, najua inachanganya. Biblia inazungumza sana juu yao. Walikuwa muhimu sana huko Mesopotamia na Magharibi.

Walikuwa kundi la kwanza la watu kushinda Misri, ingawa si Misri kwa ujumla wake. Kwa hivyo, hebu tuchukue habari hiyo na kisha tuende kwenye kipindi cha Babeli ya Kale, ambacho ni kipindi ambacho kingeanzia takriban 1800, 1776, hadi takriban 1600, chini kidogo ya miaka 200. Kwa hivyo kipindi cha Babeli ya Kale pia mara kwa mara hujulikana kama kipindi cha Isin-Larsa [2025-1763 KK], na hatutazungumza kuhusu kipindi hicho cha miaka 200 kutoka kuanguka kwa kipindi cha Uru III kwa sababu inachanganya.

Ninaona inapendeza, lakini tunataka kuzungumza kuhusu jinsi hili linavyotufunulia Agano la Kale, kwa hiyo tutaanza na Hammurabi, Mwamori. Sasa, ishara ya kikabari inaweza kusomwa kama B au P. Kwa hivyo wakati mwingine utaona Hammurabi, na wakati mwingine utamwona Hammurabi. Ni kwa sababu ishara ya kikabari inaweza kusomeka B au P. Kwa kweli ina jina la kitaalamu linaloitwa BP phonetic interchange kwa sababu ukiitazama kwenye midomo yangu, B na P, ni sauti inayotolewa hapa na midomo yetu.

Kwa hiyo, ilikuwa amofasi. Nadhani labda ilikuwa Hammurabi, kisha B, lakini vyovyote iwavyo. Hammurabi alikuwa Mwamori, au angalau kutoka kwa dondoo la Waamori.

Wakati Hammurabi alichukua kiti cha enzi cha Babeli, Mesopotamia ilishirikishwa katika mikoa mingi. Kwamba eneo hilo lilikuwa limeiva kwa ajili ya kutekwa inaweza kuonekana katika nukuu hii, Hakuna mfalme anayeweza kuwa hodari peke yake. Nyuma ya Hammurabi, mtu wa Babeli, Machi 10 hadi 15 wafalme.

Wengi huandamana nyuma ya Rim -sin, mtu wa Larsa. Ebal-Pieli, mtu wa Eshnuna . Amut-Piel, mtu wa Khatunum .

Na nyuma ya Yarim-Lim, Machi 20 wafalme. Vema, kile ambacho nukuu hiyo inatuambia ni kwamba wakati Hammurabi alipochukua kiti cha enzi cha Babeli, kulikuwa na nusu dazeni ya vyombo vya kisiasa ambavyo vilijiweka sawa. Hakuna mtu aliyekuwa na nguvu za kutosha kudhibiti Mesopotamia.

Naam, wakati mtu kama Hammurabi anapotokea kwenye cheo cha mamlaka, kuna idadi kubwa ya mambo ambayo lazima izingatiwe. Labda moja ya muhimu zaidi ilikuwa kifo cha Shamsi-Adad, mfalme wa Mari, wakati wa mwaka wa 10 wa Hammurabi. Hili lilifungua njia waziwazi kwa kiongozi mwenye nguvu kama vile Hammurabi.

Ingawa hakuwa mfalme wa kwanza wa Babiloni, alikuwa mfalme wa kwanza wa Babiloni kutawala Mesopotamia yenye umoja. Kwa hivyo, inaonekana kwamba kilichotokea kilikuwa hivi. Mesopotamia ilishirikishwa, kwa usawa kugawanywa kati ya nusu dazeni ya majimbo ya jiji, na wakati Shamsi-Adad, ambayo inashiriki mpaka wa kaskazini na Babeli, wakati Shamsi-Adad alikufa, hiyo iliunda athari ya kidunia ili Hammurabi aweze kuchukua eneo hilo.

Aliunganisha eneo hilo na eneo lake na, moja baada ya nyingine, akafanikiwa kuyateka majimbo hayo mengine ya majiji hadi, vivyo hivyo, Mesopotamia ikaungana tena chini ya chombo kimoja cha kisiasa. Sawa, kwa hivyo wacha tuone ikiwa naweza tu kuburudisha kumbukumbu yako kwa kuashiria hii basi. Milki ya kwanza kutawala Mesopotamia yote ilikuwa Milki ya kale ya Akadia katika nafsi ya Sargon Mkuu.

Hiyo ilidumu kutoka takriban 2350 hadi 2200 au hivyo. Kisha, kufuatia hayo, ilikuwa ni kipindi cha Uru III, ambacho kilianza 2150 hadi 2050. Sasa tuna kipindi cha kale cha Babeli, ambacho kinatoka takriban 1800 hadi 1600.

Kwa hivyo, hii ni milki ya tatu ambayo inatawala Mesopotamia, na sababu ambayo inafaa kuashiria haya yote kwako ni kwamba kipindi cha Babeli ya zamani ni kipindi katika historia ya zamani ambacho kinalingana vyema na kipindi cha uzalendo. Kwa maneno mengine, watu kama Isaka na, Yakobo, na Yusufu wanafaa zaidi kijamii, kidini, kilugha; yanalingana na kipindi hiki cha wakati ambacho tungekiita kipindi cha Babeli ya kale kuwa bora zaidi kuliko zile nyingine za awali tulizozungumzia. Kwa hivyo, baadhi ya michango ya kipindi cha Hammurabian nimekuorodhesha.

Labda sitazungumza juu ya haya sana. Kipindi cha Hammurabi kilikuwa kipindi ambacho kilisababisha ongezeko kubwa la ujenzi na usanifu katika jiji la Babeli. Babiloni lilipanuliwa sana, mahekalu mengi yalijengwa, na mifereji ikachimbwa, kwa hiyo kilikuwa kipindi cha ufanisi kwa jiji la Babiloni.

Unajua, hawa Waamori, tunatamani tungewajua zaidi. Lazima walikuwa tu watu wa ajabu sana. Kwa vyovyote vile, hatua kubwa zilipigwa kuelekea uundaji wa kalenda.

Kwa karne nyingi, kalenda ya watu wa Mesopotamia ilikuwa kalenda ya mwezi na jinsi mwezi unavyoonekana ni kwamba huwezi kufuatilia kwa usahihi kile tunachoita miaka kupitia kalenda ya mwezi. Kwa hivyo, vidonge vya Venus vya Amisaduka vinaelekea kwenye kalenda ya jua, ambayo ni, bila shaka, ile tunayofuata. Hammurabi ndiye mkuu wa watoa sheria wa zamani.

Ningetokea kufikiria kwamba Musa alikuwa mkuu zaidi, lakini kati ya wale waliotuachia kanuni za sheria, kanuni za sheria za Hammurabi ndizo zinazojulikana zaidi. Ni kubwa kuliko kanuni zozote za sheria. Kwa hiyo, Hammurabi alikuwa mfalme mkuu, na mfalme mkuu aliacha kanuni za sheria.

Mtazamo wa ulimwengu wa Waamori unalingana vyema na mtazamo wa ulimwengu wa Biblia. Kiisimu, Mwamori yuko karibu kabisa na Kiebrania. Kama unavyoweza kusema, fonti yangu ya kompyuta haiwezi kusoma Kiebrania, kwa hivyo nilikuwa nimeandika Kiebrania hapa, lakini fonti yangu mahususi haikuweza kuisoma.

Lakini nilikuwa nikiwaonyesha wanafunzi wangu kupitia majina ya kibinafsi jinsi lugha ya Waamori ilivyo karibu na lugha ya Kiebrania. Tunaweza kuona hili katika majina ya kibinafsi, majina ya mahali, na ushahidi mwingine. Kwa hivyo, kiisimu, Waamori na Kiebrania ni lugha dada.

Kijiografia, uhusiano na wahenga ni wa kuvutia. Kwa mfano, tunaposoma vifungu muhimu, ambavyo tutazungumza baadaye, kwa sababu baadaye tutazungumza juu ya nchi ya Ibrahimu na alikotoka. Lakini tunapotazama maeneo kama vile Harani na

Tel- Serugi na Tel Cheraki na Tel Nachor, maeneo haya matatu ya mwisho yanafanana kimaadili na mababu wa Abrahamu walioitwa Serugi na Tera na Nahori.

Kwa hivyo, tunadokeza tu kwamba miji ambayo imetajwa katika sehemu ya kaskazini ya Mesopotamia inafanana kietymologically na baadhi ya jamaa za Ibrahimu, kukuonyesha kwa mara nyingine mfanano huu, uhusiano huu wa karibu kati ya Waamori na asili ya Kiebrania. Kijamii, ulinganifu ni wa kuvutia kweli. Tunaweza kutaja kadhaa.

Kifungu cha kutisha katika Waamuzi sura ya 19 , ambamo, ili kuwafanya Waisraeli wakusanyike katika vita vya wenyewe kwa wenyewe, Mlawi anamkata suria wake aliyeuawa vipande-vipande 12 na kutuma kabila, kipande chake, kwa kila kabila. Kweli, mazoezi haya ya kutisha, inageuka, kama tunavyojua kutoka kwa mifano ya Mari, ilikuwa njia ya kuamuru makabila kutuma askari kwa mfalme, ambaye alikuwa tayari kufanya kampeni ya kijeshi. Kwa hivyo, tuna mazoea mengi kama haya.

Nadhani nitaharakisha kwa sababu tunakaribia kumaliza saa ambayo tumetenga kwa ajili ya mhadhara huu. Eneo lenye nguvu la ufanano kati ya enzi ya Babeli ya kale na Biblia ni uchumi. Ardhi ya taji na uzaji wake ulikuwa sawa.

Mmiliki mkuu wa ardhi alikuwa mfalme. Na mfalme alimiliki sehemu kubwa ya ardhi na akaitumia kujenga mfumo wa ufadhili wa bandia. Kwa kutoa ardhi ya kifalme au kuigeuza ili itumiwe na raia wake, mfalme alikuwa akiwahakikishia wafuasi wake ushikamanifu.

Kwa hivyo, tuna hotuba ya kuvutia sana kuja juu ya Yubile maarufu katika Agano la Kale. Na nina uhakika kabisa utapata kwamba kuwa ya kuvutia sana. Tunapolinganisha Kanuni za Hammurabi, mambo ya kuvutia kama riba na riba yanafanana kabisa na yale ya Musa.

Katika Kanuni ya Hammurabi, ukitoza zaidi ya asilimia 20 ya riba, hiyo ni riba. Hiyo ndiyo takwimu sawa kabisa ambayo Musa anatoa katika sheria yake kuhusu riba. Kwa hiyo, kwa kweli, kuna idadi kubwa sana ya ufanano wa kitamaduni, lugha, na kidini kati ya enzi ya Babiloni ya kale na ile ya Biblia.

Na ninatazamia kuzungumza nanyi saa ijayo ya darasa kuhusu ulinganifu unaovutia zaidi, ule unaoitwa Yubile. Tutatumia fursa hiyo kusitisha hapa tunapojitayarisha kugeuza saa ijayo kwa mjadala wa mbinu hii muhimu ya kiuchumi. Kwa hivyo, asante kwa umakini wako.

Huyu ni Dk. Don Fowler katika mafundisho yake juu ya asili ya Agano la Kale. Hiki ni kipindi cha 6, Mwisho wa Uganga wa Kifalme, Waamori.